

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

6 czerwca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN X.Y. (przewodniczący)

SSN Paweł Grzegorzczak (sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 6 czerwca 2024 r. w Warszawie,
skargi kasacyjnej R.E.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi

z 14 grudnia 2020 r., I ACa 3/20,

w sprawie z powództwa R.E.

przeciwko Bank spółce akcyjnej w W. i J.E.

o unieważnienie umowy i zapłatę,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego
rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w Łodzi, pozostawiając temu
Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Paweł Grzegorzczak Dariusz Dończyk Roman Trzaskowski

(K.G.)

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 20 września 2016 r. Sąd Okręgowy w Łodzi oddalił powództwo R. E. przeciwko Bank Spółce Akcyjnej w W. i J. E. o unieważnienie umowy i zapłatę (pkt I); nie obciążył powoda obowiązkiem zwrotu kosztów procesu (pkt II) i ustalił, że wyrok w stosunku do J. E. jest zaoczny (pkt III).

Powyższe orzeczenie oparł na następujących ustaleniach faktycznych:

W 2008 r. R. E. pozostawał w związku małżeńskim z J. E.. Zamierzali kupić działkę, na której mieli zbudować dom. R. E. prowadził w tym czasie firmę. W pierwszej połowie 2008 r. powód podpisał umowę przedwstępną na zakup nieruchomości i starał się o zaciągnięcie razem z żoną kredytu na zakup tej nieruchomości. Umowa przyrzeczona miała być zawarta do dnia 2 lipca 2008 r. Kredyt, który powód zamierzał zaciągnąć, miał być indeksowany kursem franka szwajcarskiego.

W dniu 2 lipca 2008 r. R. E. i J. E. zawarli z Bank Spółką Akcyjną w W. umowę o Pożyczkę Hipoteczną dla Osób Fizycznych „[...]” waloryzowaną kursem franka szwajcarskiego na kwotę 700 000 zł, w walucie waloryzacji: 368 659,06 CHF, na okres 240 miesięcy. Wykonanie zobowiązania z tytułu wskazanej umowy zostało zabezpieczone ustanowieniem hipoteki umownej kaucyjnej. Pożyczka oprocentowana była według zmiennej stopy procentowej. Pożyczkobiorca zobowiązał się do spłaty kapitału z odsetkami miesięcznie w ratach kapitałowo – odsetkowych; harmonogram spłat został sporządzony w CHF, a raty kapitałowo – odsetkowe miały być spłacane w złotych po uprzednim przeliczeniu według kursu sprzedaży CHF z tabeli kursowej Banku S.A. obowiązującego na dzień spłaty z godziny 14:50. W dniu 2 lipca 2008 r. R. E. i J. E. złożyli ponadto oświadczenie, z treści którego wynika, że pożyczka hipoteczna jest przeznaczona na zakup zgodnie z zawartą w dniu 2 lipca 2008 r. umową (Rep. A [...])

Powód wraz z żoną spłacali pożyczkę do końca 2012 r. z opóźnieniami, ale negocjowali warunki spłaty. Pożyczka była spłacana w złotych – bank przeliczał natomiast kwotę spłaty według kursu franka. W związku z tym, że pożyczkobiorcy nie regulowali rat w terminach i kwotach określonych w umowie, umowa została wypowiedziana.

Postanowieniem z dnia 22 listopada 2013 r. Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie XII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego wpisał w Krajowym Rejestrze Sądowym zmianę nazwy banku z Bank S.A. na Bank S.A.

W dniu 22 kwietnia 2015 r. R. E. na podstawie art. 84 k.c. uchylił się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego w dniu 3 lipca 2008 r. dotyczącego umowy pożyczki, wskazując, że w chwili składania oświadczenia woli został wprowadzony w błąd z powodu podania fałszywego stanu faktycznego zawieranej umowy, jak również zastosowania niedozwolonych klauzul w zakresie ubezpieczenia niskiego wkładu własnego, przeliczenia kwoty kredytu i rat kredytowych w oparciu o tabele kursowe i obciążania kosztami bankowego tytułu egzekucyjnego.

Nakazem zapłaty wydanym w postępowaniu nakazowym w dniu 11 czerwca 2015 r., sprostowanym postanowieniem z dnia 17 lipca 2015 r., Sąd Okręgowy w Poznaniu nakazał pozwanym J. E. i R. E., aby zapłacili Bank Spółce Akcyjnej w W. solidarnie kwotę 1 274 759,25 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 28 lipca 2014 r. do dnia zapłaty oraz kwotę 23 152 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania, w tym kwotę 7200 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego, w terminie dwóch tygodni od doręczenia nakazu albo wniesli w tym terminie zarzuty. Sąd Okręgowy ustalił, że nakaz ten jest prawomocny w stosunku do pozwanej J. E., natomiast pozwany R. E. złożył zarzuty.

Powód ma 58 lat i jest inżynierem informatykiem. Wyrokiem Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 3 lipca 2014 r. zostało rozwiązane małżeństwo J. E. i R. E. przez rozwód bez orzekania o winie. Apelacja J. E. od tego wyroku została odrzucona postanowieniem Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 24 maja 2016 r.

W ocenie Sądu Okręgowego, powód nie udowodnił, że złożył oświadczenie woli skutkujące zawarciem umowy pożyczki pod wpływem błędu wywołanego przez pracowników pozwanej, przejawiającego się tym, że podany został mu fałszywy stan faktyczny zawieranej umowy. W ocenie Sądu Okręgowego, mając na uwadze okoliczności sprawy, brak było również podstaw do przyjęcia, że powód w momencie zawarcia umowy pożyczki znajdował się w przymusowym położeniu w rozumieniu art. 388 § 1 k.c. Powód w żaden sposób nie wykazał też, że umowa pożyczki jest

sprzeczna z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, a zatem że zostały spełnione przesłanki z art. 58 k.c. Nadto Sąd Okręgowy stwierdził, że brak jest podstaw do uznania, że w umowie pożyczki występują tzw. klauzule niedozwolone (klauzule abuzywne) (art. 385¹ i n. k.c.).

Wyrokiem z dnia 14 lipca 2017 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi, na skutek apelacji powoda, oddalił apelację (pkt I) i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego (pkt II).

Wyrokiem z dnia 16 października 2019 r. Sąd Najwyższy, na skutek skargi kasacyjnej powoda, uchylił zaskarżony wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 14 lipca 2017 r. i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Łodzi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy stwierdził, że nie zasługują na uwzględnienie zarzuty naruszenia prawa materialnego, tj. art. 84 § 1 oraz art. 88 § 2 k.c., jak również zarzuty naruszenia prawa procesowego, tj. art. 227 w związku z art. 5 w związku z art. 232 zdanie drugie k.p.c. zmierzające do wykazania, że umowa pożyczki została zawarta przez powoda pod wpływem błędu. Uzasadnione natomiast okazały się zarzuty odnoszące się do abuzywności klauzuli umownej pozwalającej na przeliczenie rat pożyczki w oparciu o tabele kursowe pozwanej.

Sąd Najwyższy zauważył, że w apelacji nie ma wprowadzić wyraźnego zarzutu dotyczącego tego, że umowa pożyczki zawiera niedozwoloną klauzulę, jednak tego typu naruszenie prawa materialnego, sygnalizowane przed Sądem pierwszej instancji, Sąd Apelacyjny powinien zbadać z urzędu. W konsekwencji, w ocenie Sądu Najwyższego, z uwagi na brak rozpoznania zarzutu zawarcia w umowie pożyczki niedozwolonego postanowienia dotyczącego sposobu indeksacji rat pożyczki doszło – na obecnym etapie postępowania – do naruszenia art. 385¹ § 1 w związku z art. 385¹ k.c. oraz art. 65 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 487 § 2 k.c. w związku z art. 69 ust. 2 pkt 5 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2023, poz. 2488, dalej - „pr. bank.”) w związku z art. 58 k.c.

Ponadto, Sąd Najwyższy zaznaczył, że rozpoznając ponownie sprawę Sąd Apelacyjny powinien rozważyć, czy i jaki wpływ na rozstrzygnięcie sprawy ma postępowanie, jakie toczy się z powództwa pozwanej w niniejszej sprawie przeciwko

R. E. o zapłatę zaległej należności z tytułu umowy pożyczki. Postępowanie to, w zależności od szczegółowych ustaleń, porównania podstawy faktycznej i prawnej zgłaszanych roszczeń, może bowiem wpływać na ocenę istnienia interesu prawnego powoda w żądaniu stwierdzenia nieważności umowy pożyczki, zakres powagi rzeczy osądzonej bądź mocy wiążącej, a nawet mieć znaczenie prejudycjalne.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy, Sąd Apelacyjny w Łodzi wyrokiem z dnia 14 grudnia 2020 r. oddalił apelację powoda (pkt I) i orzekł o kosztach postępowania (pkt II- III).

Sąd Apelacyjny, rozpoznając ponownie sprawę, dodatkowo ustalił, że nakaz zapłaty Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 11 czerwca 2015 r. wydany wobec R. i J. E., obejmujący roszczenia pozwanej z tytułu rozliczenia umowy pożyczki po jej wypowiedzeniu jest prawomocny również wobec R. E. od dnia 24 lipca 2015 r. z uwagi na prawomocne odrzucenie zarzutów. Zarządzenie w przedmiocie stwierdzenia prawomocności nakazu zapłaty wobec powoda zostało wydane w dniu 2 marca 2017 r. Tytuł wykonawczy został wydany.

W tej sytuacji Sąd Apelacyjny stwierdził, że jakkolwiek abuzywność zawartego w umowie postanowienia dotyczącego sposobu przeliczania rat na podstawie tabeli kursowej banku nie budzi wątpliwości, to jednak na obecnym etapie postępowania kwestią podlegającą rozstrzygnięciu w pierwszej kolejności nie była ważność umowy, lecz istnienie po stronie powoda interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c., na co wskazał także Sąd Najwyższy. W ocenie Sądu Apelacyjnego Sąd Okręgowy prawidłowo ocenił interes prawny powoda na dzień wyrokowania, ponieważ w dacie wydania wyroku przez Sąd Okręgowy toczyło się jeszcze postępowanie w przedmiocie wniesionych przez powoda zarzutów od wydanego przeciwko niemu nakazu zapłaty. Sytuacja ta uległa jednak zmianie w toku postępowania apelacyjnego i musiała zostać uwzględniona przy ponownym rozpoznaniu sprawy. Nakaz zapłaty obejmujący rozliczenie przedmiotowej umowy pożyczki i zasądający od R. E. pozostałą do zapłaty kwotę z tej umowy uzyskał walor prawomocności, toteż, zdaniem Sądu Apelacyjnego, należało uznać, że odpadł interes prawny powoda w toczącym się aktualnie przed Sądem Apelacyjnym postępowaniu o ustalenie i rozliczenie nadpłaty. Skoro bowiem powód nie zaskarżył skutecznie nakazu zapłaty

obejmującego roszczenia pozwanej z tytułu przedmiotowej pożyczki, to Sąd Apelacyjny w niniejszej sprawie jest związany prawomocnym orzeczeniem obejmującym podstawę sporu pomiędzy stronami obu tych postępowań.

Sąd Apelacyjny podniósł w tym kontekście, że powód miał możliwość zaskarżenia nakazu zapłaty i podniesienia zarzutów dotyczących ważności umowy pożyczki, czego jednak skutecznie nie uczynił. W konsekwencji Sąd Apelacyjny był zobligowany przyjąć, że powód utracił interes prawny w ramach wytoczonego powództwa o ustalenie i rozliczenie, skoro kwestie te zostały wcześniej prawomocnie rozstrzygnięte i miały w sprawie charakter prejudykatu.

Skargę kasacyjną od tego wyroku złożył powód, zaskarżając orzeczenie w całości, zarzucając naruszenie art. 189 k.p.c.; art. 479⁴³ k.p.c. w związku z art. 9 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015, poz. 1634), a także naruszenie art. 58 § 1-2, art. 65 § 1-2 w związku z art. 487 § 2 k.c. w związku z art. 69 ust. 2 pkt 5 pr. bank. w związku z art. 58 k.c. oraz art. 385¹ § 1 w związku z art. 385² k.c.

Skarga kasacyjna została przyjęta do rozpoznania postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 29 grudnia 2021 r. Zarządzeniem z dnia 1 marca 2024 r. został wyznaczony skład orzekający – sędziowie Sądu Najwyższego X.Y. (przewodniczący), Paweł Grzegorzczak (sprawozdawca) i Roman Trzaskowski. Pismem z dnia 7 marca 2024 r. sędzia Sądu Najwyższego X.Y. zawiadomił o przyczynie uzasadniającej jego wyłączenie od orzekania w sprawie ze względu na okoliczności bliżej przedstawione w piśmie, związane z uprzednim zawarciem umowy pożyczki hipotecznej indeksowanej do franka szwajcarskiego i zbieżnością niektórych postanowień tej umowy z okolicznościami wskazywanymi przez strony mające status konsumentów w tzw. sprawach frankowych – w tym w niniejszej sprawie – dla uzasadnienia roszczeń dochodzonych od kredytodawców.

Postanowieniem z dnia 3 kwietnia 2023 r. odmówiono wyłączenia sędziego Sądu Najwyższego X.Y. od rozpoznania sprawy. Postanowienie to zapadło w składzie objętym m.in. skutkami uchwały połączonych izb Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2020 r.,

BSA I-4110-1/20, wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 6 maja 2021 r., II GOK 2/18 oraz wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 lutego 2022 r., no. 1469/20, *Advance Pharma Sp. z o.o. przeciwko Polsce* i nie zostało uzasadnione.

W judykaturze Sądu Najwyższego przyjęto, powołując szeroką argumentację, że rozstrzygnięcia co do żądania wyłączenia sędziego Sądu Najwyższego, podjęte w takich okolicznościach, jak wyżej powołane, nie są orzeczeniami Sądu Najwyższego w rozumieniu art. 52 k.p.c. oraz art. 45 ust. 1 Konstytucji (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2024 r., I CSK 4294/22 i I CSK 4343/22, z dnia 12 kwietnia 2024 r., II CSKP 1869/22 oraz z dnia 9 maja 2024 r., II CSKP 963/23 i II CSKP 1483/22; zob. też wcześniejsze postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2022 r., II CSKP 556/22 i z dnia 10 stycznia 2024 r., II PUO 2/24), co prowadzi do wniosku, że żądanie wyłączenia złożone przez sędziego Sądu Najwyższego – członka składu orzekającego – nie zostało rozpoznane przez Sąd Najwyższy, a w konsekwencji uniemożliwia wydanie orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie w składzie z udziałem sędziego Sądu Najwyższego, który zażądał wyłączenia, przed rozpoznaniem tego żądania przez Sąd Najwyższy (art. 50 § 3 pkt 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.). W okolicznościach sprawy przeszkoda w postaci nierozpoznanego żądania wyłączenia następczo jednak ustała, ponieważ sędzia Sądu Najwyższego X.Y., żądający uprzednio wyłączenia, mając na względzie motyw zaskarżonego skargą kasacyjną wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 14 grudnia 2020 r. i charakter zasadniczego zarzutu postawionego w skardze, uznał, że tak określone okoliczności sprawy nie wywołują w jego ocenie uzasadnionej wątpliwości co do jego bezstronności. W związku z tym złożył w dniu 7 czerwca 2024 r. do akt sprawy oświadczenie (k. 77), że nie zachodzi obawa, iż jego udział w składzie orzekającym, z uwagi na okoliczności wskazane w zawiadomieniu z dnia 7 marca 2024 r., mógłby naruszyć standard sądu określony w art. 45 ust. 1 Konstytucji, art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej w związku z art. 19 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej i art. 47 Karty praw podstawowych oraz art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia

4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284), co otwierało drogę do merytorycznego rozważenia zarzutów skargi.

Zasadnicze znaczenie spośród nich miał zarzut naruszenia art. 189 k.p.c., ponieważ o wyniku postępowania apelacyjnego, po uprzednim kasatoryjnym wyroku Sądu Najwyższego, nie przesądziła negacja argumentów powoda opartych na przepisach prawa materialnego, lecz założenie, że w związku z uprawomocnieniem się nakazu zapłaty wydanego w sprawie z powództwa pozwanej przeciwko powodowi powód utracił interes prawny w żądaniu ustalenia, to zaś skutkowało koniecznością oddalenia apelacji.

W tym kontekście należało w pierwszym rzędzie przypomnieć, że co do zasady, strona procesu nie ma interesu w żądaniu ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, jeżeli równolegle toczy się z powództwa strony przeciwnej proces o zasądzenie świadczenia wynikającego z tego stosunku prawnego lub prawa (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 1935 r., C.III. 614/35, Zb. Urz. 1936, poz. 377, z dnia 29 kwietnia 1949 r., Wa.C. 13/49, Demokratyczny Przegląd Prawniczy 1950, nr 7, s. 56, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 29 lutego 1972 r., I CR 388/71, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1972, nr 12, s. 414, z dnia 19 lipca 2000 r., II CKN 278/98, z dnia 22 listopada 2006 r., V CSK 288/06 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2018 r., V CSK 111/18 i z dnia 28 lipca 2021 r., II CSK 208/21). Brak interesu prawnego w rozważanej sytuacji stanowi jeden z przejawów subsydiarności powództwa o ustalenie względem powództwa o zasądzenie świadczenia (por. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1991 r., III CZP 43/91, OSNCP 1992, nr 1, poz. 12, orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 1938 r., C.II. 2272/37, Przegląd Sądowy 1938, poz. 602, z dnia 6 października 1938 r., C.II. 480/38, Nowa Palestra 1939, nr 21, s. 89 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 października 1970 r., II CR 190/70, OSNCP 1971, nr 6, poz. 106, z dnia 13 listopada 1980 r., I CR 372/80, z dnia 21 lipca 1999 r., I PKN 173/99, z dnia 17 listopada 2000 r., V CKN 221/00 i z dnia 26 marca 2014 r., V CSK 293/13). Pogląd ten uwzględnia zarazem, że żądanie ustalenia stosunku prawnego lub prawa i żądanie zasądzenia świadczenia wynikającego z tego stosunku prawnego lub prawa nie pozostają ze sobą w relacji ilościowej, a ich przedmiot jest rodzajowo odmienny, co powoduje, że sprawy te nie stwarzają wobec

siebie stanu zawisłości (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1998 r., III CKN 56/98 i z dnia 16 czerwca 2023 r., II CSKP 461/22, OSNC 2023, nr 12, poz. 121).

Reguła, o której mowa, musi być jednak stosowana rozważnie, z uwzględnieniem okoliczności konkretnego przypadku. Interes prawny w ustaleniu istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa – mimo równoległego toku procesu o zasądzenie świadczenia – może być uzasadniony w szczególności w kontekście ewentualnych innych roszczeń mogących wynikać ze spornego stosunku prawnego. Tylko w drodze powództwa o ustalenie możliwe jest bowiem wiążące – ze skutkami prawomocności materialnej (art. 365 w związku z art. 366 k.p.c.) – przesądzenie o istnieniu (albo nieistnieniu) stosunku prawnego lub prawa w sposób stanowiący prejudykat dla innych postępowań (por. np. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 września 1953 r., 1 C 581/53, OSN 1954, nr 3, poz. 65, uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 grudnia 1968 r., III CZP 103/68, OSNCP 1969, nr 5, poz. 85, postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 1992 r., III CZP 131/92 i z dnia 23 kwietnia 2021 r., I CSK 9/21 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 2015 r., V CSK 640/14 i z dnia 25 lutego 2022 r., II CSKP 87/22, OSNC-ZD 2023/B, poz. 21 oraz powołane tam orzecznictwo). Poza sporem powinno być wszakże, iż interes prawny w żądaniu ustalenia nieistnienia stosunku prawnego nie może sprowadzać się do dążenia do pośredniego zakwestionowania rozstrzygnięcia zawartego w prawomocnym orzeczeniu sądu zasądzającym świadczenie, którego źródłem jest sporny stosunek prawny. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której świadczenie zasądzono wyrokiem, który uzyskał walor prawomocności, jak i nakazem zapłaty w postępowaniu nakazowym, który uprawomocnił się w związku z niewniesieniem zarzutów (art. 353² k.p.c.).

Wyrok zasądzający świadczenie nie stwarza wprawdzie, z racji odmienności przedmiotu sprawy, powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.) w sprawie o ustalenie, której przedmiotem jest stosunek prawny, z którego wynika prawomocnie zasądzone świadczenie. Proces o ustalenie negatywne nie może jednak służyć podważeniu prawomocności innego orzeczenia (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 1937 r., C.II. 3162/36, Przegląd Sądowy 1937, poz. 499 i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2002 r., II CKN 1047/00, zob. także orzeczenie

Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1938 r., C.III.895/36, OSP 1939, nr 1, poz. 27, w którym wyrażono dalej idące stanowisko, według którego w razie prawomocnego rozstrzygnięcia powództwa o zasądzenie świadczenia, powództwo o ustalenie prawa do takiego świadczenia jest niedopuszczalne z racji powagi rzeczy osądzonej, jak i z uwagi na brak interesu prawnego). Zapatrywanie to należy odnieść również do sytuacji, w której proces o ustalenie negatywne miałyby zmierzać do stworzenia podstawy do dochodzenia roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, jeżeli orzeczenie sądowe, stanowiące podstawę przysporzenia, nie zostało uchylone w drodze nadzwyczajnych środków zaskarżenia i pozostaje prawomocne materialnie.

Racją jest, że w okolicznościach sprawy powód – obok „unieważnienia” umowy – domagał się naprawienia szkody, do czego nie odniósł się Sąd Apelacyjny, oddalając apelację z powołaniem się na art. 189 k.p.c. Ze skargi kasacyjnej nie wynikało jednak, dlaczego żądanie to miałyby uzasadniać interes prawny w domaganiu się ustalenia nieistnienia stosunku prawnego o treści odpowiadającej zawartej przez strony umowie pożyczki, tak zaś Sądy *meriti* – zgodnie z intencją powoda – zinterpretowały żądanie pozwu. Uzasadnienie takie nie wynikało także dostatecznie z twierdzeń formułowanych na wcześniejszych etapach postępowania, zważywszy, że powód niezwykle ogólnie uzasadnił żądanie naprawienia szkody, wskazując na straty „w wartości firm I. Sp. z o.o. i I. Sp. z o.o., które w wyniku zawarcia niezgodnej ze stanem faktycznym i prawem umowy z Bank naraziły powoda na w/w straty.”. Twierdzenia te nie zostały rozwinięte w dotychczasowym postępowaniu ani w skardze kasacyjnej.

Jakkolwiek powód zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, w skardze nie powołano ponadto żadnych zarzutów, które odnosiłyby się do oddalenia powództwa w zakresie roszczenia o naprawienie szkody. Powód zarzucił wprowadzenie naruszenie art. 189 k.p.c., niemniej jednak wiązał ten zarzut z błędnym, jego zdaniem, poglądem Sądu Apelacyjnego, według którego powód utracił interes prawny w żądaniu ustalenia, iż wskazane postanowienia spornej umowy są postanowieniami niedozwolonymi. Pomijając, że żądanie ustalenia, iż postanowienie umowne nie ma wiążącego charakteru z powodu abuzywności (art. 385¹ k.c.) nie jest tożsame z żądaniem ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wynikającego

z umowy (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 2020 r., III CZP 87/19, OSNC 2021, nr 2, poz. 11), zarzut ten był ukierunkowany na podważenie rozstrzygnięcia oddalającego żądanie ustalenia, nie zaś oddalającego żądanie zasądzenia świadczenia z tytułu naprawienia szkody. W taki też sposób skonstruowano materialnoprawne zarzuty skargi kasacyjnej, w których skupiono się na kwestionowaniu treści i ważności umowy pożyczki, a nie powołano art. 415 ani też art. 471 k.c., mogących stanowić podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej.

W tej sytuacji nie można było uznać, aby roszczenia odszkodowawcze, dochodzone równolegle przez powoda, mogły uzasadniać interes prawny w samodzielnym żądaniu ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z kwestionowanej umowy pożyczki. W skardze nie przywołano innych argumentów, które mogłyby służyć wykazaniu tego interesu – przeciwnie – ogół wywodów skargi skupiał się na dążeniu do podważenia umowy pożyczki z uwagi na zawarte w niej postanowienia niedozwolone, niejako z pominięciem ustalonego faktu, że zgodnie z prawomocnym orzeczeniem Sądu Okręgowego w Poznaniu pozwanej przysługuje od powoda świadczenie pieniężne wywodzone z wypowiedzenia umowy pożyczki, który to fakt doprowadził do oddalenia apelacji zaskarżonym wyrokiem.

Niezależnie od takiej konstrukcji skargi, w związku z podniesionymi w niej zarzutami naruszenia art. 189 k.p.c. i art. 385¹ oraz 58 k.c. Sąd Najwyższy musiał jednak uwzględnić, mimo prawomocności nakazu zapłaty wydanego przeciwko pozwanemu, konsekwencje zasygnalizowanej przez Sąd Najwyższy w wyroku kasatoryjnym z dnia 16 października 2019 r. i wskazanej przez Sąd Apelacyjny *expressis verbis* przy ponownym rozpoznaniu sprawy abuzywności postanowień zawartych w spornej umowie pożyczki. Jakkolwiek, z zastrzeżeniem stosowania zasady równoważności i skuteczności, prawo Unii nie wymaga stworzenia możliwości wzruszenia orzeczenia, której stało się prawomocne, nawet, jeżeli orzeczenie to narusza przepisy dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. WE L 95, s. 29) (por. np. wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 21 grudnia 2016 r., C-154/15 i C-307/15, *Francisco Gutiérrez Naranjo i Ana María Palacios Martínez przeciwko Cajasur Banco i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA)*, ECLI:EU:C:2016:980, z dnia 17 maja 2022 r., C-600/19, *MA przeciwko Ibercaja*

Banco SA i z dnia 9 kwietnia 2024 r., C-582/21, *FY przeciwko Profi Credit Polska S.A. w Bielsku-Białej*, ECLI:EU:C:2024:282), to jednak w świetle stanowiska Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej przepisy prawa krajowego, według których prawomocność orzeczenia miałaby stać na przeszkodzie kontroli nieuczciwych warunków umownych – na etapie postępowania egzekucyjnego bądź w późniejszym odrębnym postępowaniu – w braku jakiegokolwiek uzasadnienia orzeczenia w tej materii, co ma miejsce m.in. w przypadku nakazu zapłaty, mogą pozbawiać znaczenia spoczywający na sądzie obowiązek prowadzenia z urzędu kontroli nieuczciwych warunków umownych. W konsekwencji, w świetle właściwej prawu Unii zasady skuteczności, sąd prowadzący egzekucję lub sąd prowadzący późniejsze odrębne postępowanie, jeżeli postępowanie egzekucyjne zostało zakończone, powinien mieć możliwość oceny potencjalnie nieuczciwych warunków umowy, które stanowiły podstawę wydania nakazu zapłaty, od którego nie wniesiono środka zaskarżenia, jeżeli nakaz ten nie został wystarczająco uzasadniony. Przepisy dyrektywy 93/13 stoją na przeszkodzie uregulowaniom krajowym wykluczającym taką możliwość ze względu na działanie prawomocności (powagi rzeczy osądzonej) (por. wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 17 maja 2022 r., C- 93/19 i C-831/19, *SPV Project 1503 Srl, Dobank SpA przeciwko YB oraz Banco di Desio e della Brianza SpA i in. przeciwko YX, ZW*, ECLI:EU:C:2022:395 i z dnia 29 lutego 2024 r., C-724/22, *Investcapital Ltd*, ECLI:EU:C:2024:182; zob. też wcześniejszy wyrok z dnia 17 maja 2022 r., C-600/19, *MA przeciwko Ibercaja Banco S.A.* i postanowienie z dnia 18 grudnia 2023 r., C-231/23, *Eurobank Bulgaria*, ECLI:EU:C:2023:1008).

Stanowisko to zostało odniesione także do prawa polskiego w wyroku z dnia 18 stycznia 2024 r., C-531/22, *Getin Noble Bank S.A.*, ECLI:EU:C:2024:58, który stwarza podstawę do wniosku, że jeżeli kwestia nieuczciwych warunków umownych została zbadana i jest objęta prawomocnością (powagą rzeczy osądzonej) nakazu zapłaty, lecz badanie to nie zawiera uzasadnienia, względnie, jeżeli brak podstaw do przyjęcia, że badanie takie zostało w ogóle przeprowadzone przez sąd, zasada skuteczności pociąga za sobą konieczność umożliwienia sądowi podejmującemu czynności w postępowaniu egzekucyjnym przeprowadzenia kontroli potencjalnie nieuczciwych warunków umowy, która stanowiła podstawę wydania nakazu zapłaty,

od którego nie wniesiono sprzeciwu. Uwzględnienia wymagają w tej mierze także okoliczności, z których powodu sprzeciw nie został wniesiony, w tym termin przewidziany do jego wniesienia i związane z tym koszty, przy czym Trybunał podniósł w tej mierze, że dwutygodniowy termin przewidziany do wniesienia sprzeciwu powoduje powstanie ryzyka, że konsument nie skorzysta z tego środka. W powołanym wyżej wyroku z dnia 9 kwietnia 2024 r., C-582/21, *FY przeciwko Profi Credit Polska S.A. w Bielsku-Białej*, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przyjął natomiast, że na przeszkodzie badaniu nieuczciwych warunków umownych na etapie postępowania egzekucyjnego nie może stać prawomocność materialna wyroku zaocznego, który zostałby wydany bez zbadania nieuczciwych warunków danej umowy, jeżeli warunki wniesienia sprzeciwu od tego wyroku są zbyt restrykcyjne, co należy odnieść również do warunków wniesienia zarzutów od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym (por. także wcześniejszy wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 13 września 2018 r., C-176/17, *Profi Credit Polska SA w Bielsku-Białej przeciwko Mariuszowi Wawrzoskowi*, ECLI:EU:C:2018:711, w którym Trybunał odniósł się ponadto do wysokości opłaty sądowej należnej od zarzutów od nakazu zapłaty, określając ją jako „zniechęcającą”).

Z judykatury tej wynika, że w określonych sytuacjach prawomocność materialna wydanego *ex parte* nakazu zapłaty nie może – z uwagi na zasadę skuteczności prawa unijnego – stanowić przeszkody do weryfikacji abuzywności postanowień umowy objętej zakresem zastosowania dyrektywy 93/13, stanowiącej podstawę świadczenia zasądzzonego prawomocnym nakazem. Adekwatnych rozwiązań tego problemu należy *de lege lata* poszukiwać przede wszystkim na płaszczyźnie przysługujących dłużnikowi środków obrony przed egzekucją, pamiętając, że konieczność adaptacji regulacji prawnej w procesie jej stosowania do treści wynikających z Konstytucji, prawa unijnego lub innych ponadustawowych źródeł prawa może wymagać odwołania się do analogii lub pozajęzykowych metod wykładni w szerszym zakresie, niż wymaga tego wzgląd na aksjologiczną spójność rozwiązań na poziomie ustawy (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2024 r., II CSKP 6/22 i powołane tam orzecznictwo), ewentualnie na płaszczyźnie postępowania rozpoznawczego o zasądzenie świadczenia na rzecz konsumenta (por. również powołany już wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia

9 kwietnia 2024 r., C-582/21, *FY przeciwko Profi Credit Polska S.A. w Bielsku-Białej*, w którym wskazano, że pełna skuteczność ochrony konsumentów wymaga umożliwienia – w razie braku wcześniejszej należytej kontroli niedozwolonych postanowień umownych – aby postępowanie egzekucyjne mogło zostać zawieszone, a jeżeli postępowanie to zostało zakończone, powołania się przez konsumenta w późniejszym odrębnym postępowaniu na nieuczciwy charakter warunków umowy w celu naprawienia szkody).

Wiąże się to przede wszystkim ze spostrzeżeniem, że ewentualny wyrok ustalający, zgodny z żądaniem skarżącego, nie mógłby, z racji deklaratywnego charakteru, rzutować na wykonalność tytułu wykonawczego w postaci nakazu zapłaty opatrzonego klauzulą wykonalności, a w konsekwencji dopuszczalność wszczęcia bądź kontynuowania postępowania egzekucyjnego wszczętego na podstawie takiego tytułu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2012 r., II CSK 143/12; zob. też *mutatis mutandis* uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2020 r., III CZP 83/19, OSNC 2021, nr 4, poz. 26). Wyrok taki nie mógłby również spowodować skutku restytucyjnego, który wiąże się ze stwierdzeniem niedozwolonego charakteru postanowienia umowy nakazującego konsumentowi zapłatę kwot, które okazały się nienależne (por. np. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 15 czerwca 2023 r., C-520/21, *Arkadiusz Szczęśniak przeciwko Bankowi M. SA*, ECLI:EU:C:2023:478 i powołane tam wcześniejsze orzecznictwo). Pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności wymaga wyroku o charakterze kształtującym, konieczny zaś skutek restytucyjny – wyroku wydanego w procesie o zasądzenie świadczenia. Względ na efektywność ochrony prawnej w ogólniejszym wymiarze przemawia natomiast przeciwko dublowaniu postępowań sądowych o zbliżonym celu, w czym mieści się inicjowanie procesu o ustalenie tylko w celu stworzenia prejudykatu dla późniejszego procesu o ukształtowanie lub zasądzenie świadczenia – zwłaszcza, że mogłoby to prowadzić do nadmiernego obciążenia drugiej strony stosunku prawnego (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 1999 r., I PKN 173/99 i z dnia 25 lutego 2022 r., II CSKP 87/22).

Niemniej jednak, jak wynika również z judykatury Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, specyfika spraw objętych zastosowaniem dyrektywy 93/13 wymusza elastyczniejsze niżby wynikało to z zasad ogólnych i korzystniejsze dla

konsumenta podejście do interesu prawnego jako przesłanki żądania ochrony prawnej przy wytoczeniu powództwa ustalającego. W szczególności, w wyroku z dnia 23 listopada 2023 r., C-321/22, ZL, KU, KM przeciwko Provident Polska S.A., ECLI:EU:C:2023:911, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przyjął, że dyrektywa 93/13 sprzeciwia się stosowaniu takiej wykładni przepisów krajowych, która neguje interes prawny jako przesłankę powództwa zmierzającego do stwierdzenia bezskuteczności nieuczciwego warunku umownego z tego tylko powodu, że konsumentowi może przysługiwać powództwo o zwrot nienależnego świadczenia, lub gdy może się on powołać na tę bezskuteczność podejmując obronę przed powództwem zmierzającym do zasądzenia świadczenia opartego na takim warunku umownym.

W tym stanie rzeczy Sąd Apelacyjny, rozpoznając sprawę ponownie, powinien zbadać, z uwzględnieniem wymagań wynikających z prawa Unii, w tym zasady skuteczności, czy uprawomocnienie się nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu nakazowym przeciwko powodowi, którego konsumencki status nie jest kwestionowany, stanowi *in casu* przeszkodę do zbadania ewentualnych nieuczciwych warunków zawartych w spornej umowie. W razie odpowiedzi przeczącej Sąd Apelacyjny powinien natomiast rozważyć, również z uwzględnieniem wykładni prounijnej, czy w takiej sytuacji powodowi przysługuje w dalszym ciągu interes prawny w dochodzeniu w niniejszej sprawie żądania ustalenia nieistnienia stosunku prawnego w kształcie objętym powództwem, czy też rzeczona kontrola abuzywności postanowień umownych może i powinna nastąpić w innym właściwym postępowaniu.

W braku tego rodzaju analizy zarzut naruszenia art. 189 k.p.c. należało uznać za zasadny, a oddalenie apelacji z uwagi na brak interesu prawnego w ustaleniu – za przedwczesne. Stanowisko to czyniło zarazem bezprzedmiotowym badanie dalszych zarzutów kasacyjnych z racji ich wtórnego charakteru wobec zasadniczej kwestii, jaką jest istnienie interesu prawnego powoda w żądaniu ustalenia (art. 189 k.p.c.).

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

Paweł Grzegorzczak Dariusz Dończyk. Roman Trzaskowski

[SOP]

[a.ł]